

Тіщенко Ю.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

кандидат юридичних наук

РОЛЬ ПРАВОВОГО МІФУ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Правові міфи слід розглядати у якості важливих засобів пояснення правової реальності. Кожна епоха має свої характерні міфи і міфологеми – стійкі універсалії, які переходять від суспільства до суспільства, з одного часу в інший. Ці міфологеми концентрують колективні уявлення людей про належне, містять відповідні стереотипи, які здатні впливати на ідеологію, мислення і поведінку людей тієї чи іншої соціальної групи або суспільства загалом.

Сформовані два напрями розгляду проблематики правової міфології: архаїчна правова міфологія, пов'язана з юридичною антропологією і древнім правом; і сучасні методологічні студії, спрямовані на розгляд міфу крізь призму сучасного правового розвитку.

Правові міфи виступають специфічними культурними архетипами - базисними елементами культури, що формують константні моделі духовного життя. Їх зміст становить типове в культурі, і в цьому плані культурні архетипи інтерсуб'єктні і трансперсональні. Формування культурних архетипів відбувається на рівні культури всього людства і культури великих історичних спільнот у процесі систематизації та схематизації культурного досвіду. Тому причетність до архетипу індивідом чітко не усвідомлюється і його відтворення конкретною особистістю виступає раціонально ненавмисним актом.

Визнання за правовими міфами особливого статусу елементів правової свідомості, а так само їх відбите існування в позитивному праві, дозволяє

простежити зв'язок правової традиції з сучасністю, показати, що право є концептом культури і цивілізації, а тому існує як цілісна синкретична система, цілісність якої забезпечується за допомогою міфологізованих ментальних структур.

Кожна епоха має свої характерні міфологеми – стійкі міфопоетичні універсалії, які несуть у собі різні культури і цивілізації. Такі міфологеми концентрують загальні, колективні уявлення людей про те, як «повинно бути», містять певні стереотипи, здатні впливати на ідеологію, мислення і поведінку людей певної соціальної культури. Такі міфологеми впроваджуються і живуть в глибинах людської свідомості, а, точніше, підсвідомості. Щоб стати міфом, такі колективні уявлення, які характеризують специфіку народного духу, національного характеру, менталітету, повинні «переживатися» представниками конкретної епохи.

Існування правових міфів у правовій реальності передбачає виявлення їх історичних та ментальних коренів, які стали витокami сучасної правової системи України. У цьому контексті міфологічні детермінанти історичних пам'яток права, які діяли на території України, відображення міфологізованих структур у так званому фольклорному праві сприяли формуванню правової культури, правової свідомості та правового менталітету, які у свою чергу складають частину правової спадщини України.

Розгляд правового міфу в правовій реальності пов'язаний з його властивостями як первинної складової правової реальності і, як уявляється, домінуючої сфери існування різних міфологічних структур. Місце правових міфів у структурі правової свідомості є нечітко окресленим: їх не можна вважати ані раціональними, ані чуттєвими елементами правосвідомості, оскільки цей поділ втрачає свій сенс. Водночас, слід пам'ятати, що ірраціональне, образне, чуттєве – це основа міфу, натомість раціоналізація є завжди вторинною.

У правосвідомості існують і живуть своїм, цілком самостійним соціокультурним життям чимало фігур міфомислення. Це, по-перше, духовна практика апеляцій до абсолютного авторитету: в природному праві таким може виступати або Бог, або розум, а в позитивному праві це завжди держава. Для індивідуальної правосвідомості абсолютною авторитетністю повинні і можуть володіти вимоги законодавства, нормативні приписи існуючих кодексів. По-друге, це апеляція до чуда: правосвідомість схильна пов'язувати його з ідеєю вищої справедливості, з вірою в її рятівну роль, здатність зробити суспільне життя таким гармонійним і досконалим, що воно стане казковим і небувалим. По-третє, це апеляція до таємниці. Міфи нерідко властиві також професійній правосвідомості. Одним з яскравих прикладів такого міфу, який в Україні набув особливого поширення, – це міф про те, що зміни в законодавстві здатні автоматично вирішити комплексні проблеми у правовому житті. Такий міф втілюється в гіперактивній законодавчій діяльності, коли законодавство змінюється зі швидкістю, невластивою для нормального розвитку правової системи.

Розгляд правових міфів з точки зору джерел права показує, що вони визначають становлення позитивного права, наповнення його конкретними нормативами. Тут важливе значення має розмежування джерел і витоків права. Джерелами права завжди є певні об'єктивовані юридичні тексти, а не факти юридичного життя. Джерело – це, передовсім, текст. Основним витоком права є так зване «практичне мислення». Останнє включає в себе «самоаналіз, уяву, здоровий глузд, співпереживання, приписування мотивів, авторитет мовця, метафори, аналогії, звичаї, пам'ять, інтуїцію» [3, с. 350–356].

З цих позицій є сенс розглядати правові міфи саме як витoki права, що мають, здебільшого, усну форму, як мовні структури, застосовні в тих чи інших ситуаціях.

Упродовж усієї своєї історії український народ співіснує з представниками інших національностей, що відбилося в прислів'ях,

спрямованих на виховання у людини таких характеристик правосвідомості, як толерантність, справедливість, індивідуалістичність: «Спершу розсуди, а потім засуди», «Краще відмовчатися, чим огризатися», «Нічого не знаю – моя хата з краю». У юридичних прислів'ях концентрується також викриття дій влади, чиновництва, правоохоронних органів. Наприклад: «У кого гаманець повніший, у того і суд правіший», «Бюрократ будь-якому папірцеві рад», «В протоколі – густо, а в справі – пусто» [4, с. 15]. Тобто прислів'я здійснюючи оцінну і виховну функції, впливають на правосвідомість суспільства. Водночас, використовуючи ті чи інші приказки та прислів'я, людина демонструє своє розуміння права, виявляє певний рівень правосвідомості автоматично, не замислюючись над самою сутністю такої репрезентації. Прислів'я і приказки виступають формою комунікації, оскільки містять у собі глибинні правові ідеї. При цьому форма існування цих ідей спочатку припускає міфологізацію. Наприклад, про це можна говорити з точки зору аналізу ключових властивостей приказок і прислів'їв: безапеляційність, категоричність, протиставлення явищ, емоційне забарвлення суджень та ін.

Народна мудрість концентрує в собі історичний досвід переосмислення права, про що свідчать такі прислів'я: «Не спіши карати, спіши вислухати», «Шахраря помилувати – добро загубити», «Не за те вовка б'ють, що він сірий, а за те, що овечку з'їв», «Бережи порядок – і порядок збереже тебе» [5, с. 135]. З їхнього змісту випливає, що ці прислів'я розкривають важливі риси правосвідомості українського суспільства, висвітлюють особливості правового менталітету українців. По-перше, це розсудливість і прагнення до порядку як основи збереження національного буття. Міфологічні структури, які містяться у прислів'ях і приказках, спрямовані не тільки на відображення правової реальності, а і також на її конструювання. По-друге, важливим сюжетом українських прислів'їв і приказок є пошук справедливості в судочинстві, встановлення гармонії соціального устрою без втручання ззовні. Низка прислів'їв описує окремі аспекти соціально-правового життя: необхідність наявності доказів скоєного злочину – «Не спійманий – не

крадій», «Без тіла немає діла»; високу соціальну оцінку доброго імені людини – «Добра слава лежить, а худа – біжить», «Спочатку бреше, потім потилицю чеше»; характеристику психології злочинця – «Не лякай злодія тюрмою, бо то його хата» [2, с. 78].

Такі смислоформи, що апелюють до фундаментальних правових ідей і створюють відповідний психологічний фон сприйняття тих чи інших ситуацій, можуть розглядатися як міфологічні витoki не тільки правосвідомості, але і позитивного права, оскільки прямий зв'язок між фольклором і позитивним правом не раз підкреслювався фахівцями в сфері юридичної етнології, антропології та лінгвістики [1, 262].

Підтвердженням того, що правовий міф існував у різні історичні епохи, є тексти Статуту Великого князівства Литовського – найважливішого джерела права феодальної Європи. Серед міфологічних основ Статутів Великого князівства Литовського – справедливість кари вогнем; персоніфікація Роду, родова належність; справедливість суду; закону як синоніма правди і справедливості, необхідність та значимість письмової форми договору.

Міф як архаїчна форма права виступає у вигляді першоджерела права, містить у своїх архетипах нормативні начала. Крім того, міф є однією з форм існування права, оскільки окремі міфологеми проникають у нормативні тексти і розподіляються в юридичних джерелах та інших правових реаліях права, як у минулому, так і в сьогоденні. У цьому проявляється спадкоємність права.

Література:

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навч. посіб. / Н. В. Артикуца. – 2-ге вид., змін, і доп. – К.: Стилос, 2004. – 277 с.
2. Калиновський Ю. Ю. Прикази та прислів'я як індикатори повсякденної правосвідомості / Ю. Ю. Калиновський // Гуманітарний часопис. – 2006. – № 3. – С. 75–80.

3. Познер Р. Проблеми юриспруденції / Рычард Познер ; пер. з англ. С. Савченка. – Х. : Акта, 2004. – 487 с.
4. Права людини і громадянина в афоризмах та прислів'ях / Редкол. : П.М. Рабінович та ін. – К. : Атіка, 2001. – 112 с.
5. Тertiшник В. Юридичні прислів'я – вказівні пальці юриспруденції / В. Тertiшник // Юридичний журнал. – 2005. – № 4(34). – С. 134–135.